

САМОВИЗНАЧЕННЯ СУБ'ЄКТНОСТІ ЛЮДИНИ У ВЧИНКУ ЧЕРЕЗ ВЗАЄМОДІЮ

Подофєй С.О. Самовизначення суб'єктності людини у вчинку через взаємодію. У статті розглядаються теоретичні підходи до розуміння соціально-психологічних особливостей розвитку суб'єктності людини та її самовизначення у вчинку. Висвітлено основи розробки дослідження становлення суб'єктності молодшої особи у вчинку через визначення смислу Я та виявлення його у діяльності, у спільній взаємодії в студентському оточенні. Проведено анкетування серед студентів Педагогічного інституту. У студентів першого курсу виявлено зорієнтованість в першу чергу на задоволення емоційних потреб у взаємодії. Це спрямовується початковим соціально-професійним вектором в ситуації адаптації студентів до взаємодії на початку їх навчання. В процесі учбової та практичної діяльності поступово активізується вектор ключової кваліфікації. Він спрямовується на задоволення когнітивних та поведінкових потреб (організаційно-дослідницьких та ін).

Ключові слова: суб'єктність, вчинок, Я-концепція, життєва ситуація, мотивація.

Подофєй С.А. Самоопределение субъектности человека в поступке через взаимодействие. В статье рассматриваются теоретические подходы к пониманию социально-психологических особенностей развития субъектности человека и его самоопределение в поступке. Освещены основы разработки исследования становления субъектности молодого человека в поступке через определение смысла Я и выявления его в деятельности, во взаимодействии в студенческом окружении. Проведено анкетирование среди студентов Педагогического института. У студентов первого курса определяется ориентированность в первую очередь на удовлетворение эмоциональных потребностей во взаимодействии. Это направляется начальным социально-профессиональным вектором в ситуации адаптации студентов к взаимодействию в начале их обучения. В процессе учебной и практической деятельности постепенно активизируется вектор ключевой квалификации. Он направляется на удовлетворение когнитивных и поведенческих потребностей (организационно-исследовательских и др.)

Ключевые слова: субъектность, поступок, Я-концепция, жизненная ситуация, мотивация.

Постановка проблеми. Пізнання та відкриття себе у взаємодії з іншими, використання власного потенціалу як особистості визначає одну із найважливіших потреб молоді. Відчуття задоволення від здійснення власного вчинку особистості заради інших так і спільного вчинку самої групи стає актуальним завданням для студентів. Таке розуміння та відчуття задоволення від взаємодії приходить в процесі адаптації студента та особливостей процесів динаміки групи.

В.А. Роменець визначає вчинок як «найсуттєвіший, найглибинніший осередок психічного». Вчинок формує особистість, в ньому самовизначається суб'єктність особи, авторство та самоствердження самої себе, творення власного унікального «Я», що виявляється у своєму ставленні до іншої людини, до себе самої, до групи, до оточення в цілому [4].

Аналіз останніх публікацій. В сучасній психології існує уявлення про людину як про суб'єкта життєдіяльності, ініціатора власної діяльності, як носія активності, людину, наділену здатністю до свідомої саморегуляції і саморозвитку. Поряд з цим суб'єктність

розглядають як властивість особистості, а саме звертається увага на якість особистості, які забезпечують суб'єкту позицію людини. За Л.І. Анциферовою, в основі суб'єктності лежить ініціативно-творчий початок, який має екзистенціальне значення для людини, виступає умовою її життя. Особистість як суб'єкт «творить» себе, вибудовуючи простір власного життя, унікальний життєвий світ, ставить цілі, обирає стратегії життя, створює умови для розвитку власної особистості, протистоїть тиску несприятливих соціальних і культурних чинників [1].

Психологи стверджують, що суб'єктність закладена в людині від народження у найпростішій своїй формі, у вигляді суб'єктного потенціалу, і розвивається в онтогенезі. Вона є результатом розвитку самосвідомості, найвищим рівнем розвитку особистості, основою якого є усвідомлення індивідуальних відмінностей. На думку В.О. Татенка, суб'єктність – «це той внутрішній інтенційно-потенційний стрижень, який дозволяє індивідуі скористатися унікальною можливістю, наданою йому природою і суспільством, – свідомо, цілеспрямовано, креативно включатись у взаємодію з ними і натомість ствердитися у онтичному статусі людини» [8, с. 333]. Автор визнає суб'єктність основною детермінантою саморозвитку внутрішнього світу людини. З.С. Карпенко розглядає людину як інтегрального суб'єкта, який акумулює різні плани її буття і духовно-ціннісного самовизначення. Суб'єктність є «саморушна причина суцього, універсальний принцип переходу можливих станів суб'єкта в дійсність інтенціональних предметностей... це формовияв інтенціонального боління людини з використанням психофізіологічних ресурсів організму і можливостей соціокультурних контекстів» [3, с. 159].

За В.А. Роменцем суб'єктне (діюче суб'єктивне) існує у своїй найрозвинутішій формі як внутрішній вчинок, виявляє себе у формі зовнішнього вчинку й творить, формує і розвиває себе найбільш продуктивно саме через учинки [4].

Формулювання мети і завдань статті. Метою статті є висвітлення теоретичної основи розробки дослідження становлення суб'єктності молодшої особи у вчинку через визначення смислу Я та виявлення його у діяльності, у спільній взаємодії в студентському оточенні. В психології суб'єктність визначається науковцями як здатність людини усвідомлювати себе носієм знань, волі, ставлень, здійснювати свідомий вибір у системі соціальних відносин, розуміти свої дії та відповідати за них, з'ясувати для себе зв'язки свого «Я» з іншими людьми, ставити мету, пропонувати рішення, відповідати за наслідки; здатність підсилювати або нейтралізувати вплив ззовні [1; 8].

Виклад методики і результатів дослідження. В період адаптації першокурсників до студентського середовища важливі саме такі критерії суб'єктності: вміння здійснювати свідомий вибір у системі соціальних відносин, розуміти свої дії та відповідати за них, з'ясувати для себе зв'язки свого «Я» з іншими людьми, ставити мету, пропонувати рішення, відповідати за наслідки; здатність підсилювати або нейтралізувати вплив ззовні. У зв'язку з цим було проаналізовано стан розробленості проблеми професійної взаємодії та психологічних умов для підготовки педагогів до неї. Проведено анкетування серед студентів I та IV курсів спеціальності «Дошкільна освіта» (денної форми навчання) з метою визначення чинників професійної взаємодії у майбутніх педагогів та виявлення психологічних основ для розвитку професійних навичок.

Так було визначено внутрішні та зовнішні соціально-психологічні чинники та особливості формування професійної взаємодії у майбутніх педагогів. У студентів-першокурсників виявлено зорієнтованість в першу чергу на задоволення емоційних потреб у взаємодії, що спрямовується (в ситуації адаптації студентів та їх емоційного стану) початковим соціально-професійним вектором. В процесі учбової та практичної діяльності поступово активізується вектор ключової кваліфікації на задоволення

когнітивних та поведінкових потреб (організаційно-дослідницьких та ін.). За опитуванням студентів I та IV курсу спеціальності «Дошкільна освіта» ними були визначені потреби у взаємодії, які вони хочуть задовольнити в ній між собою та іншими педагогами в процесі засвоєння професійних навичок. Наприклад на практиці в закладах дошкільної освіти виявлені такі потреби студентів: в довірі, повазі, відповідальності, впевненості, підтримці, радості, симпатії, доброзичливості.

Більшість студентів I курсу спеціальності «Дошкільна освіта» за методом ранжування віддали перевагу таким потребам у взаємодії, а саме: задоволенню емоційних потреб. (71%) визначили перші місця для радості, потім довіри; 29% визначили перші місця для симпатії, потім для впевненості. Переважна більшість студентів IV курсу спеціальності «Дошкільна освіта» (73%) визначили перші місця для таких головних потреб у взаємодії: довіра, відповідальність, лише 27% на перші місця надали повазі та підтримці, що говорить про їх раціональну спрямованість потреб у взаємодії на відміну від емоційної спрямованості потреб першокурсників. Таким чином виявилася тенденція орієнтації студентів на внутрішні потреби, які за умов оптимальної організації професійної взаємодії реалізуються у зовнішніх діях на результат. В інтерв'ю на запитання про критерії професійної взаємодії переважна більшість студентів 75% назвала головним критерієм результат, а 25% назвали успіх. Таким чином були визначені особливості зорієнтованості студентів на професійну діяльність, та виявлено їх потреби та очікування від включення у професійну взаємодію під час практики. Досліджено внутрішні та зовнішні чинники (потреби) взаємодії студентів, зумовлені соціально-професійним вектором та вектором ключової кваліфікації активності, що розкриває механізм психологічних основ професійної взаємодії студентів в умовах навчально-практичної діяльності. В подальшому розглядається робота над активізацією діяльності студентів через формування Я-образу кожного студента та його установок відповідно умов дії мотиваційних векторів методом соціально-психологічного тренінгу.

Психологи називають Я-образ в якості діалектичної форми існування когнітивно-афективної інформації особи про себе, що дозволяє йому виділити себе як єдність визначених структурних, функціональних та емоційних компонентів [2]. Як системне інтегральне психічне утворення Я-концепція реалізовується у когнітивній, емоційній, мотиваційній, поведінковій сферах, що акумулюють уявлення, знання суб'єкта про себе, особистісні смислові утворення, переживання суб'єктом оцінки і самооцінки власних властивостей і своїх можливостей і обмежень, цінностей, що виявляються у життєвих стратегіях, у його вчинках [2].

В.В. Столін розкриває поняття, за значенням синонімічне Я-концепції – смисл Я, як одиницю самосвідомості. Цей смисл Я «пов'язаний із активністю суб'єкта, що відбувається...в його соціальній діяльності» [7, с. 103-104]. Автор зазначає, що властивості особистості «виявляються в собі самій не просто шляхом оцінки себе як об'єкта, але й шляхом осмислення себе в ситуаціях, коли ці властивості, чи їх відсутність виступає як перепона на шляху її ж власної активності чи навпаки як умови, що полегшують її діяльну самореалізацію [7, с. 271]. Так смисл Я виникає за В.В. Століним в результаті співвідношення властивостей особи з мотивом діяльності» [7, с. 107]. Відповідно логіки суджень В.В. Століна Т.В. Слотіна підтверджує, що «множинність діяльностей приводить до множинності смислів Я, перетини діяльностей – до вчинків, вчинки – до конфліктних смислів Я, конфліктний смисл Я, в свою чергу дає хід розвитку та подальшій роботі самосвідомості» [6, с. 55]. Тому діяльність молодшої особи, різноманітність її мотиваційної сфери призводить до її значущості як особистості, що має унікальні наміри самореалізуватися, підняти власну значущість серед інших в нових

умовах студентського оточення. Одночасно розвиваючи стосунки із значущими іншими та виконуючи різні діяльності, особистість знаходиться в потенційно конфліктній ситуації, в якій одні й ті ж дії, можуть мати різний смисл в ставленні до різних мотивів дій, в чому й виявляється конфлікт.

Емоційно-вольова та когнітивні сфери Я-концепції активується особистістю, коли він своєю свідомою волею, поєднаною з почуттям відповідальності, враховуючи ситуацію, оголошує врешті-решт «переможця» у боротьбі мотивів, віддаючи перевагу тому, що сприяє розвитку, і відкидаючи те, що йому заважає. Поведінкова сфера особи, що включає дію, активність, комунікацію на основі індивідуального досвіду, забезпечує людину до здатності здійснити вчинок, який визначається її боротьбою мотивів та «для своєї реалізації вчинок потребує; ситуацію, що протистоїть людині й мусить бути зміненою, волю, що переборює ситуацію», крім того важливо, що «виявляється не тільки заперечення ситуації, а й створення нової» [4]. Суттєвим джерелом та рушійними силами розвитку самосвідомості, а відтак Я-концепції дитини на думку С.Л. Рубінштейна виступає «зростаюча реальна самостійність індивіда, що визначається в зміні його взаємостосунків з оточенням» [5, с. 636]. Складність ситуації полягає в тому, що особистість відчуває, з одного боку, можливість надалі дорослішати, а з другого недостатність простору та інструментів, що забезпечують цей процес. Неадекватна самооцінка результатів своєї діяльності у юнаків та дівчат, які закінчили школу, зумовлена низьким рівнем їх ділової спрямованості, яка регулюється в наданні першості роботі заради оцінки, а не заради досягнення об'єктивного результату.

Психологами ставиться актуальне запитання чи мала особа достатньо свободи, аби вона несла відповідальність перед іншими [4]. До того ж, при розгляді відповідальності особи неприпустимі щодо цієї властивості і установки, необхідно чітко і зважено уявити її реальну міру і межу. Треба враховувати цілий ряд умов: можливості адекватного усвідомлення наслідків вчинків, повноту осмислення реальних обставин здійснення поведінкового акту, внутрішній психологічний стан в момент перебігу подій, особистісні мотиви та засоби досягнення результату та вчинку, особливості цілепокладання та потенціали його реалізації, наявність альтернатив вибору та актуальність того чи іншого варіанта поведінки, існування або відсутності тенденції до розвитку.

Важливо інтерпретувати спонуки моральних дій і вчинків як узагальнені мотиви відповідального завершення. Якщо здатність до відповідального звернення вчинків закріплюються і кристалізується у морально-духовній самосвідомості людини, то в процесі неодноразового повторення подібних вчинків, вона перетворюється у стійкий мотив його моральної поведінки [4]. Можна сказати, що цей мотив трансформується у стійку якість – відповідальність. В старшокласників, та випускників школи якісні показники відповідальності за інших дещо перевищують показники відповідальності за себе, що спостерігається у студентів першокурсників.

В особистісному просторі молодій особі не тільки зростає ступінь усвідомлення самого себе, а поряд з цим і всіх тих, хто до цього простору входить, й розширюється оволодіння власними ставленнями. Коли довільні рішення усвідомлено приймаються і реалізуються у діях, вчинках та поведінці в цілому. Особистість підпорядковується об'єктивним законам буття, та це підпорядкування опосередковується її активністю. Суперечність внутрішнього (суб'єктивного) та зовнішнього (об'єктивного) у вчинку полягає у можливій розбіжності між тим як хотіла молода людина вчинити та як вона його вчинила, як пояснює свій вчинок і як розуміють його інші.

Тому дійснення внутрішнього вчинку, актуалізації їх та організації й переходу у зовнішній вчинок, у взаємодію із зовнішнім оточенням постає Я-концепція. Її складові структури: самоставлення дозволяє особистості виміряти свої внутрішні сили в регуляції емоційної сфери, самооцінка в осмисленні та співвідношенні рівня домагань до успіху у когнітивній сфері, а Я-образи узагальнюють в цілому саму особу, її властивості.

Психологи звертають увагу на те, що внутрішній механізм породження особистісної риси зводиться до процесу виклику емоційного переживання, яке приводить до визначення потреби та мотиву, тобто до здійснення спонукальної функції емоції. Усі психологічні утворення, у тому числі й особистісні, мають сильний енергетичний компонент, природа якого емоційна [9, с. 281-282]. Тож сила кожного особистісного утворення (якості, цінності, почуття) залежить від емоційного переживання, від емоційної напруженості. Створюючи таку психологічну ситуацію, що дає змогу виявитися емоційному ставленню студента до визначеного кола явищ, де цей утворений емоційний стан буде ним пережито, ми тим самим спрямовуємо формування змін в його особистісних та міжособистісних властивостях. Емоції виконують функції внутрішніх сигналів, вони відображають стосунки між мотивами (потребами) та успіхом. Емоційне самовідчуття, що виникає у молодій особі на основі сприйнятого ним ставлення до нього, може бути мажорним, тому, що він в результаті цього оцінює себе високо, та може бути мінорним, бо виходячи з характеру ставлення інших до нього, він оцінює себе занижено. Інакше кажучи, особистість сама себе сприймає та оцінює в значній мірі в світлі ставлення оточуючих. Тому однією із задач адаптації молоді до студентського життя ставиться задача розвитку її позитивних емоцій та вміння регулювати емоції в стосунках із іншими, що сприяло би підвищенню оцінки життєвої ситуації, а також мотивації до взаємодії, спрямованої як на власний успіх, так і спільний успіх всієї групи.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Таким чином, були визначені особливості зорієнтованості студентів на педагогічну діяльність та виявлено їх потреби й очікування від включення у професійну взаємодію під час практики. Досліджено внутрішні та зовнішні чинники взаємодії студентів, зумовлені соціально-професійним вектором та вектором ключової кваліфікації активності, що розкриває механізм психологічних основ професійної взаємодії студентів в умовах навчально-практичної діяльності. В подальшому розглядається робота над активізацією як навчальної, так і практичної діяльності студентів методом соціально-психологічного тренінгу через формування Я-образів кожного студента та його установок відповідно умов дії мотиваційних векторів, спрямованих від виконання особистісного вчинку власного професійного вибору до міжособистісної взаємодії майбутніх педагогів.

Список використаних джерел

1. Анцыферова Л.И. Психологическое содержание феномена субъект и границы субъектно-деятельностного подхода / Л.И. Анцыферова // Проблема субъекта в психологической науке. – М.: «Акад. проект», 2000. – С. 27-42.
2. Бернс Р. Развитие Я-концепции и воспитание / Р. Бернс; пер. с англ. М.Б. Гнедовского, М.А.Ковальчук / под общ. ред. В.Я. Пилиповского. – М.: Прогресс, 1986. – 422 с.
3. Карпенко З.С. Картографія інтегральної суб'єктності: постпостмодерністський проект / З.С. Карпенко // Людина. Суб'єкт. Вчинок: Філософсько-психологічні студії / За заг. ред. В.О. Татенка. – К.: Либідь, 2006. – С. 157-176.
4. Основи психології: підручник / [за загал. ред. О.В. Киричука, В.А. Роменця]. – К.: Либідь, 1995. – 632 с.
5. Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии / С.Л. Рубинштейн. – СПб.: Питер, 2006. – 713 с.

6. Слотина Т.В. Психология личности: учеб. пособие / Т.В. Слотина. – СПб.: Питер, 2008. – 304 с.
7. Столин В.В. Самосознание личности / В.В. Столин. – М.: Изд-во МГУ, 1983. – 286 с.
8. Татенко В.О. Суб'єктно-вчинкова парадигма в сучасній психології / В.О. Татенко // Людина. Суб'єкт. Вчинок: Філософсько-психологічні студії / За заг. ред. В.О. Татенка. – К.: Либідь, 2006. – С. 316-358.
9. Якобсон П.М. Эмоциональная жизнь школьника / П.М. Якобсон. – М.: Изд-во «Просвещение», 1966. – 292 с.

References transliterated

1. Antsyferova L.I. Psikhologicheskoye sodержaniye fenomena sub»yekt i granitsy sub»yektno-deyatelnostnogo podkhoda / L.I. Antsyferova // Problema sub»yekta v psikhologicheskoy nauke. – М.: «Akad. proyekt», 2000. – S. 27-42. (Russian).
2. Berns R. Razvitiye Ya-kontseptsii i vospitaniye / R. Berns; per. s angl. M.B.Gnedovskogo, M.A. Koval'chuk / pod obshch. red. V.YA. Pilipovskogo. – М.: Progress, 1986. – 422 s. (Russian).
3. Karpenko Z.S. Kartografiya intehralnoyi sub'yektnosti: post-postmodernist-skyy proekt / Z.S. Karpenko // Lyudyna. Sub'yekt. Vchynok: Filofofsko-psykholohichni studiyi / Za zah. red. V.O. Tatenka. – К.: Lybid, 2006. – S 157-176. (Ukrainian).
4. Osnovy psykholohii: pidruchnyk / [za zahal. red. O.V. Kyrychuka, V.A. Romentsia] – К.: Lybid, 1995. – 632 s. (Ukrainian).
5. Rubinshteyn S.L. Osnovy obshchey psikhologii / S.L. Rubinshteyn – SPb.: Piter, 2006. – 713 s. (Russian).
6. Slotina T.V. Psihologiya lichnosti: ucheb. posobie / T. V Slotina. – SPb.:Piter, 2008. – 304s. (Russian).
7. Stolin V.V. Samosoznaniye lichnosti / V.V. Stolin – М., Izd-vo MGU, 1983. – 286 s. (Russian).
8. Tatenko V.O. Sub'ëktno-vchinkova paradihma v suchasníy psikhologii / V.O. Tatenko // Lyudina. Sub'ëkt. Vchinok: Fílofofs'ko-psikhologíchní studíi / Za zag. red. V.O. Tatenka. – К.: Libíd', 2006. – S 316-358. (Ukrainian).
9. Yakobson P. M. Emocionalnaya zhizn shkólnika / P.M. Yakobson. – Izd. «Prosveshchenie» – М., 1966. – 292 s. (Russian).

Podofiei S.O. Self-determination of the subjectivity of a person in an action through interaction. The article deals with theoretical approaches to understanding the socio-psychological features of the development of human subjectness and its self-determination in an act. The bases for the development of the study of the formation of the subjectivity of a young person in an act through the definition of the meaning of the I and the identification of it in activity, in interaction in a student's environment are covered. A survey was conducted among the students of the Pedagogical Institute.

First-year students are determined to focus on meeting emotional needs in interaction. It is directed by the initial social and professional vector in the situation of students' adaptation to interaction at the beginning of their education. In the process of educational and practical activity, the vector of key qualification is gradually activated. It is aimed at satisfying cognitive and behavioral needs (organizational and research). There was a tendency to orient students toward internal needs, which, in conditions of optimal organization of professional interaction, are realized in external actions for the result. The students' orientation in interaction was defined, and their needs and expectations from inclusion in professional interaction during practice were revealed. The internal and external factors (needs) of student interaction are determined, due to the socio-professional vector and the vector of key activity qualification. This reveals the mechanism of the psychological foundations of professional interaction of students in the conditions of educational and practical activities.

In the future, work is being considered to increase the activity of students. With the help of the method of socio-psychological training, students will be set up in accordance with the conditions for the action of motivational vectors.

Key words: subjectivity, act, self-concept, life situation, motivation.